

DM

magazin

ÁLMOK

Kód. A gumizott ajtó csapódását hallotta, alattuk a villamoson csikorgását. Jobbról, balról nyomták, lökték, taposták, a hideg alumínium rúdka kapaszkodot, s az üvegen át éppen egy pékség kirakata tűnt fel. Kenyerek... A szagát érezte. Élesztő... ébresztő!...

Vallott Lajos havi 4 forint 40 fillérért anyagkönyvelt a Főirodán. Az evolúttábla már kagylónyira kikopott hüvelykujjától. Azzal nyomta le az indigókat.

Most az IBUSZ plakátjait bámulta. A villamos közben megállt, 435-en szálltak le, 436-an szálltak fel. Utazások... Capri: 12 400 forint. Balmazújváros autóbusszal, szalonnasütéssel, oda-vissza: 230 forint... Álmok!...

Vallott Lajos akkor vette észre az idős hölgyet, mert testük összeért. Az öregasszony vékony keretű szemüveget hordott, a keretet spárgával erősítette piszkos, szürke haja mögé. Kopott, fekete télikabátját felül nercgallér övezte, barna muszlin sállal. Vallott Lajosnak eszébe jutott: Párizsban a Bois padján megfagyott öregasszonyt találták, otthon a szalmazsákjában 4 millió frank volt... „Ez is ilyen lehet!”... Az öregasszony fonyadt ajka mögött hibátlan műfogor vicsořított — néha kattintott vele —, s ez kissé elenszenvéssé tette arcát, egész lényét. Vallott Lajos az öregasszony kezére nézett, megremült, karvaly ujjjaival egy idősebb úr zsebéből a saját karján lógó, félig nyitott retiküljé-

ben rámost 3 aranykeresztet, CG. 1918 monogrammal, fél méter cukorspárgát, aztán egy köteg bankjegyet, némi aprópénzt...

Vallott fülére húzta sipkáját, behunyta szemét, aztán odanyúlt; tenyerében fémes ízt érzett, zsebébe csúsztatva a kereszteket, a spárgát aztán a 10 ezer forintot, s némi aprópénzt. Forró öröm gurgulázott a torkán: „Na ez sikerült!”...

Kotorászott még a táskában, de már csak egy körömlőt, s egy Állami Biztosító-naptárat emelhetett magához. „Mi van, öreganyám, nem dolgozunk?” — kérdezte dühösen, de az asszony legyintet, fáradság, unalom, s egyben kedves malícia volt mozdulatában.

— A kereszteket hamisak, CG. 1918-ban eladta az eredetét és dubléből csináltatott másikat — mondta az öregasszony, és megismogatta a férfi arcát — a köteg pénz, nem forint, hanem pengő, a spárga ér egyedül valamit fiam — kacintott.

Vallott Lajos bement a Főirodába, a mellékhelyiségben felakasztotta magát, de a spárga leszakadt alatta, mint kiderült, az is hamis volt, papírból készítették a második világháborúban, a vasutasok ezzel kötözték össze a szeretetcsomagokat, hogy később szétessenek és el lehessen emelni egy-két üveg rumot, bélelt kesztyűt.

SZÜTS DÉNES

Nem az Eiffel-torony, csak egy elektromos távvezeték tartóoszlopa, nem egy távoli bolygó sosemvolt városának hatalmas felhőkarcolói, hanem csupán egy építkezés felfelé meredő betonvas-kötegei. Vas-, acélszerkezetek Ács S. Sándor képein. Némi kegyes csalással nőnek az égig a betonvasak, tűnik Párizs jelképének a távvezeték oszlopa, ír-nak kettős íxet a levegőbe, a fehér és üres térbe az acéltraverzek. Elveszítik e képeken eredeti, köz-napi funkciójukat. Új tárgyakká válnak a kép sík-ján. Eredeti valójuk megszűnik, mert a környeze-tüktől, arányaiktól megszabadította őket a kamera. Mássá válnak. Immár nem traverzek, csövek és betonvasak, hanem képi elemek, melyek nem a mechanika szabályai szerint léteznek többé, hanem önmagukért. És mint ilyenekben, bennük van az Eiffel-torony, az idegen bolygó sosemvolt vá-ro-sának felhőkarcolója, a kettős íx érdekes kom-po-zíciója. Nem önmagukra vonatkoznak többé, ha-nem az emberi fantáziára.

Ezúttal nem közhely: adóságot törleszt e könyvvel a magyar könyvkiadás, a Corvina. Móraváros fia, a Veres-ács utca 19. számú ház szülötte Párizsból hódította meg a világot: szerzett magának, szülővárosának, hazájának világhírt, mint a modern szobrászat úttörője, a kubista téralkotás első képviselője, a *plasztika* Picassója. Szeged időről időre szemmel tartotta fiát, ha az ellenforradalmi korszak megtagadta is őt, amint ő is megtagadta Horthyék Magyarországot. 1911-től három évig a Város ösztöndíjából folytatta a szobrászat megújítására sikeres kísérleteit. A húszas években Juhász Gyula idézte, emlegette, nem utolsósorban azért, hogy szemébe vágja az ellenforradalmi kurzusnak: Csáky nem akar többé az ellenforradalom szülővárosának kikiáltott Szegedre jönni! „Nem tudom, írta Juhász, a hivatalos város számon tartja-e, és egyáltalán tudomásul veszi-e valóban nagy és híres fiát, de ahogy innen lát-szik, Csáky József egyáltalán nem reflektál semmiféle ingyen jogú temetésre és elismerésre.” Szeged, amely derék festő fiát, Károlyi Lajost, „szegény jogú temetéssel” akarta eltemettetni, az ellenforradalom idején mostohája volt legjobb fiainak, Juhász Gyulának és Csáky Józsefnek is.

Azóta, 1959-ben, Csáky József is hazalátogatott már. A fővárosban megrendezték kiállítását, s lejött Szegedre is. Akkor szerezte meg a város Tancsoslány című, bájos kis szobrát, a Klauzál tér intim ékességét. Az utolsó évtizedben számos szegedi megfordult párizsi műtermében, s ő is levelezésben állott szülővárosa művészbarátaival. A terv, hogy még egyszer hazalátogasson, és Szeged számára elkészítse József Attiláról megálmodott szobrát, sajnos, már nem válhatott valóra. Most egy éve, 1971. május 4-én, hosszas betegeskedés, műtét után elhunyt.

Utolsó évtizedében megírta franciául visszaemlékezéseit. Belőlük saját fordításában és kivonatolásában megjelent néhány részlet a *Tiszatáj* 1964. évi számaiban. A most kiadott könyv sajnos ezeket nem tartalmazza. *Emlékek a modern művészet nagy évtizedéből 1904–1914* címmel főként budapesti tanulmányait és párizsi pályakezdését megörökítő részüket tesz ki e könyv nagyobb részét. A zord családi körülmények közt hanyódo kisgyermek a szegedi Közművelődési Palotában kezdi figyelni a művészeti alkotásokat, s lát maga is, baráti segítséggel, rajzolgatáshoz. 1905-ben kerül a pesti Iparművészeti Iskolára. Tanáráról, Mátrai Lajosról igen kedvezőtlen képet rajzol, csakúgy, mint két földijéről, akiknek példájára Párizsba indult, s akiknél az első napokban meghúzó-dott: a szobrászként kezdő, utóbb millimos műkereskedővé lett Brummer Józsefről és a Szeged ösztöndíját ugyancsak élvező, de semmit sem produkáló, tehetségtelen Cs. Joachim Ferencről. A nagy idegenségben ifjú, szép szeretője, Jeanette segített rajta, tőle tanult meg hamarosan és jól

Péter
László

CSÁKY JÓZSEF EMLÉKEZÉSEI

franciául. Eleinte ő maga is modelként kereste kenyerét, miközben tanult és próbálkozott. Szeged ösztöndíja tagadhatatlanul sokat segített rajta: lehetővé tette a gondtalan kísérletezést. Így érkezett el az első világháború. Csákyt a kint rekedt magyarok sorsa, a Fekete Kolostor, az internálás úgy kerülte el, hogy feleségül vette születendő gyermeke anyját, és belépett a francia hadseregbe. Nem hazája ellen, hanem az Osztrák–Magyar Monarchia ellen fogott fegyvert. Ezt nem bocsátotta meg neki a király nélküli királyi Magyarországnak.

Visszaemlékezésében hemzsegek a világhírű nevek, baráti körének, a Montparnasse-negyed neves Rotonde-kávéháza művészvendégeinek nevei: Picasso, Foujita, Fernand Léger, Apollinaire, Cendrars, Sztravinszkij, a vámos Rousseau. Riciotto Canudóval együtt szerkesztették a modernizmus folyóiratát, a *Montjoie*-t. Cendrars verset is írt Csákyhoz. Csáky 1913-ban Ady franciára fordította. Kint találkozott földijével, Balázs Bélával, s más magyar művészekkel: Czobellai, Pórral, Berényivel, Tihanyival, Márfyval, Lesznai Annával és Bartókkal is.

A világ művészetében betöltött úttörő szerepére büszke, de pályájának e szakaszát önkritikusan nézi. *Absztrakt műveit bírálja*, s főként a két világháború közti korszakát vállalja, melyben a formai öncélúságot az emberi mondanivaló elsőbbsége váltotta föl. „A forma nem más, vallja most, mint a természet formája, vagyis pontosabban az, ahogy a művész látja és felfogja a természetet, valamint az a mód, ahogy azt interpretálja.” A természeti világ rehabilitálása az ő művészetében soha nem jelentett naturalizmust; erős művészi egyénisége és kubista megabsztrakt korszak alatt kialakult sajátos formanyelve később is jelegzetesen egyedivé tette alkotásait. Művei ma ott láthatók a világ legnagyobb gyűjteményeiben: a párizsi Modern Művészeti Múzeumban, Amszterdam, Rotterdam, Hága, Budapest múzeumaiban. Sajnos, szülővárosában nem.

Csákyról 1926-ban Bor Pál könyvet írt. Fél évszázados szünet után jelent meg tehát ez a mostani kiadvány, Csáky 23 alkotásának fényképeivel. (Külön öröm, hogy a kiadványban szegedi munka is testet öltött: Szelesi Zoltán bevezető tanulmánya és Hernádi Oszkár fényképanyaga.) Mégsem hallgathatjuk el, hogy keveselljük mindezt. Csáky e száztalpos könyvecskének, s két tucatot sem kitévő képnél többet érdemelt volna: nagy alakú albumot, több terjedelmet, több illusztrációt, gondosabb szerkesztést. (A névmagyarázatok a lap alján az illetők születési és halálozási évén kívül alig monda-

Péter László felvétele

Csáky József párizsi műtermében, 1966-ban

nak többet, mint amit Csáky szövegéből már tudunk. Jobb lett volna a könyv végére magyarázattal bővített névmutatót adni. A jegyzetek megtévesztik az olvasót, azt a látszatot kelte, hogy némelyek élnek, holott Brummer 1945-ben, Nyizinszkij 1950-ben, Cendrars 1961-ben, Foujita pedig 1968-ban meghalt! Néhol tárgyi magyarázatra lett volna szükség, másutt ellentmondásokat kellett volna föloldani. (Gyalog ment-e Csáky Párizsba, mint Szelesi mondja a 8. lapon, vagy vonattal, mint Szabó Gabriella a 110. lapon? Ez a Párizsba gyaloglás már-már folklór: Homonnai Alberttről és Oláh Gáborról is ezt mondják, írják a kortársak.)

Nem szerencsés — a bevezetón kívül —, más, Csákyról szóló írásokat egy kötetben adni Csáky saját írásával. Bár, kétségtelenül értékes Bor Pál 1926-i tanulmányának részlete, amely a művész akkori oeuvre-jét kitűnően jellemzi, s érdekes Szabó Gabriella emlékezése, melyből Csáky életének utolsó évtizedére vetül fény, de legalább ennyire érdekes lett volna Hevesy Iván (1926), Tamás István (1927), Gyomai Imre (1929), Elek Artúr (1930) és utóljára, de nem utolsósorban Bölöni György írásainak (ez utóbbi az 1959-i pesti kiállítás katalógusában jelent meg) közkinccsé tétele is. El kellett volna döntenie a kiadónak: Csáky önéletrajzát adja-e ki, vagy emlékkönyvet Csákyról. A legjobb az lett volna, ha mind a kettőt, még ha éves különbséggel is. Így e vékonyka kötet mindkettőt csakán adja, és mindkettőt méltó megvalósítását odázza el évekre. Örömrömet, hogy mégis megjelent, ez csappantja meg kissé.

